

Да 100-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа

С. М. ПРОХАРАВА

АНАЛІЗ РУСКІХ І ПОЛЬСКІХ ПЕРАКЛАДАЎ ВЕРША Я. КУПАЛЫ «А ХТО ТАМ ІДЗЕ?»

Першы пераклад верша «А хто там ідзе?» на рускую мову быў зроблен М. Горкім у 1911 годзе — у час новага рэвалюцыйнага пад'ёму. Змест арыгінала быў перададзены ім дакладна, і прагрэсіўныя рускі чытач зразумеў, што беларусам *захотелось людьми зваться* ў той час, калі царызм пазбавіў беларусаў самастойнасці. М. Горкі стараўся як мага дакладней перадаць не толькі змест, але і форму арыгінала. Ён захаваў асноўныя сінтаксічныя асаблівасці верша, яго анафарыстычнасць («А хто там ідет...», «А что они несут...», «А куда они несут...», «А кто же это их...», «А чего ж теперь захотелось им...»), аказіянальна-аўтарскае словазлучэнне *разбудил их сон*. На лексічным узроўні захавана дамінанта верша — як і ў арыгінале, тройчы паўтараецца метафарычнае словазлучэнне *нести кривду*. Словы *слепой, глухой* у перакладзе выконваюць тую ж функцыю (алюзіі), што і ў арыгінале, перададзена ўвасабленне паняццяў *нужда, горе*.

Сустракаюцца і адступленні ад арыгінала. Відаць, свядома М. Горкі зняў паўторы, замест іх уключыў ампліфікацыі (дабаўленні) і ўвёў вобраз беларускіх балот, які захавалі і іншыя рускія перакладчыкі верша:

А кто там идет по болотам и мхам
Огромной такой толпой?

— Белорусы.

У арыгінале:

А хто там ідзе, а хто там ідзе
У вгромаістай такой грамадзе?

— Беларусы.

Пераклад М. Горкага, як відаць, эквілінарны (колькасць радкоў захавана), але не заўсёды эквівакабульны. Перакладчык захаваў рытм адказаў, мужчынскую рыфму ў пытаннях, але вытрымаць эквіметрычнасць у пытаннях яму не ўдалося. Разгледзім гэта на прыкладах пытання першага трохрадкоўя:

Арыгінал	Колькасць складоў	Пераклад	Колькасць складоў
У 1 0 0 1 0 1 0 0 1	10	У 1 0 0 1 0 0 0 1 0 1	11
У 0 1 0 0 0 1 0 0 1	10	У 1 0 0 1 0 1	7

Нягледзячы на адступленні ад арыгінала, пераклад М. Горкага можна аднесці да лепшых. Сэнс верша перакладчык перадаў дакладна, рускі чытач атрымаў уяўленне і аб форме арыгінала, таму пераклад і ў наш час не страціў сваёй вартасці.

У 1912 годзе верш Я. Купалы быў надрукаваны ў кнізе «З акаліц Дзвіны», выдадзенай у Віцебску на польскай мове¹. Невядомы перакладчык ускрыўся за ініцыяламі М. W. S. Першы польскі пераклад, як

і наступныя, эквілінарны, у ім захаваны многія сінтаксічныя асаблівасці арыгінала:

A kto tam idzie w tej zwartej ławinie,
co za gromada, klejby rzeka płynie?
— Białorusini.

Але перакладчык не вытрымаў анафарыстычнасці верша, не перадаў аказіянальна-аўтарскага словазлучэння *razbudził ich сон*, якое замяніў бліскім, але няпоўнаасцю адэкватным *bydźli z zadumy*. Лексічны ўзровень перададзены не зусім дакладна, але вытрымана дамінанта верша — тройчы паўтараецца метафарычнае словазлучэнне *nieść krzywdy*, захавана функцыя слоў *ślepi, głusi* і ўвасабленне паняццяў *nędza, niedola*.

Першы польскі пераклад перадаў змест верша, але ў перадачы формы былі дапушчаны адступленні, якія былі абумоўлены аб'ектыўнымі прычынамі: польская мова мае іншую, у параўнанні з беларускай, сістэму націску, таму пераклад не можа быць эквіметрычным (не можа быць перададзены рытм). Але першы польскі перакладчык адступіў і ад прынцыпу рыфмоўкі арыгіналу. Ён рыфмуе ўсе радкі трохрадкоўя (*ławinie — płynie — białorusini*).

З таго часу верш неаднаразова перакладаўся на рускую і польскую мовы, ёсць амаль даслоўныя (эквівакабельныя) і вольныя пераклады. На рускую мову верш перакладаўся чатыры разы: М. Горкі (1911), У. Раждзественскі (1929), М. Браун (1948), М. Ісакоўскі (1950), на польскую — шэсць разоў: ананімны перакладчык (1912), К.-А. Яворскі (1952), К. Сухадольская (1952), Р. Квяткоўскі (1957), Т. Хрусьцялеўскі (1971), Я. Гушча (1971)². Усе перакладчыкі перадалі сэнс арыгінала, захавалі форму дыялога, усе пераклады эквілінарныя, ва ўсіх вытрыманы настрой арыгінала (нават вольныя пераклады, да якіх можна аднесці пераклад Тадэуша Хрусьцялеўскага «*A kto to tak śpieszy?*» ці даволі далёкі ад арыгінала пераклад У. Раждзественскага «*Кто там идет*»).

Па гэтых перакладах рускія і польскія чытачы маюць магчымасць атрымаць даволі поўнае ўяўленне аб арыгінале. Што датычыць некаторых дэталей, то можна адзначыць наступнае. Амаль усе перакладчыкі захавалі лексічную дамінанту верша — тройчы паўтарылі словазлучэнне *несці крывду*. Перакладчыкі на польскую мову гэта маглі зрабіць без цяжкасцей, таму што польскае слова *krzywda* (магчыма форма мн. ліку *krzywdy*) мае амаль такія ж значэнні, як і беларускае слова:

A ktoś z poruszył te tysiączne tłumy,
Z krzywdą, iść uczył... (Ян Гушча)

A ktoś z to nauczył tak wielki tłum ludzi
Przed świat ponieść krzywdę? (Т. Хрусьцялеўскі)

A ktoś z poruszył te tysiączne tłumy,
nieść krzywry uczył i budził z zadumy? (М. В. С.)

У рускай народна-паэтычнай мове слова *кривда* ў значэнні 'хлусня, мана, няпраўда' часцей за ўсё супрацьпастаўляецца *правде*, але *кривда* мае і значэнне 'несправядлівасць'. У апошнім значэнні гэтае слова і, можа быць, ужыта ў рускім перакладзе. Такім чынам, Максіму Горкаму ўдалося захаваць дамінанту верша і тройчы паўтарыць метафарычнае словазлучэнне *нести крывду*. Пасля М. Горкага тое ж самае зрабілі М. Браун і М. Ісакоўскі, якія ў свае пераклады ўвялі беларусізм — *кривду несть научил*. У. Раждзественскі пераклаў слова *крывда* рускім словам *обида*:

Куда ж несут обиду они,
Кому расскажут про горькие дни?

Рускія перакладчыкі М. Браун і У. Раждзественскі, ідучы за М. Горкі, захавалі і аказіянальна-аўтарскае словазлучэнне *разбудил их сон*. Толькі М. Ісакоўскі замяніў яго нарматыўным фразеалагічным словазлучэннем *разогнал их сон*. Польскія перакладчыкі не захавалі аказіянальна-аўтарскага словазлучэння і замянілі яго альбо нарматыўным

адэкватным (*ze znu ją zbudził* — Я. Гушча), альбо словазлучэннямі, блізкімі па сэнсу.

Некаторыя польскія перакладчыкі захавалі слова *грамада*, таму што польскае слова *gromada* па значэнню часткова супадае з беларускім:

A kto tam idzie, a kto tam idzie
Taką, ogromną, taką gromadą? (Ян Гушча)

A kto tam idzie w tej zwartej lawinie,
co za gromada, kiejby rzeka plynie? (М. В. S.)

Праўда, іншыя польскія перакладчыкі гэтае слова замянілі (напрыклад, Т. Хрусьцялеўскі пераклаў слова *грамада* як *tlum*).

Рускія перакладчыкі не захавалі слова *грамада*, таму што беларускае *грамада* і рускае *громада* — міжмоўныя амонімы. М. Горкі пераклаў слова *грамада* як *толпа*, такім жа чынам пераклалі яго У. Раждзественскі і М. Браун, а М. Ісакоўскі апусціў гэтае слова:

А кто там идет по болотам и мхам
Огромной такой толпой? (М. Горкі)

Кто там идет? Кто там такой
Двигается тесной, широкой толпой? (У. Раждзественскі)

А кто там идет, а кто там идет
Огромной толпой меж лесов и болот? (М. Браун)

А кто там идет, а кто там идет
Посреди лесов и гнилых болот? (М. Ісакоўскі)

Як бачым, у гэтым трохрадкоўі з'яўляецца ў М. Горкага, М. Брауна, М. Ісакоўскага вобраз беларускіх балот, а ў апошніх яшчэ і лясоў, які адсутнічаў у арыгінале.

Усе перакладчыкі, як рускія, так і польскія, захавалі алюзію на выступленне Кірыла (Канстанціна Філасафа) і ўжылі словы *сляпы* і *глухі* ў аўтарскім значэнні 'які не мае магчымасці ствараць культуру на роднай мове'. Характэрна, што Т. Хрусьцялеўскі, каб зрабіць вобраз больш дакладным, уводзіць у пераклад яшчэ і слова *niemi*.

Таблица 1

Колькасць словаформ у трохрадкоўі		
Я. Купала	М. Браун	Ян Гушча
13	15	13
17	17	17
16	17	15
15	15	15
13	13	13

Калі характарызаваць пераклады ўсебакова, то, на нашу думку, найбольш блізкімі да арыгінала з'яўляюцца пераклад лясеніградскага савецкага паэта Мікалая Брауна на рускую мову і пераклад Яна Гушчы на польскую. Гэтыя перакладчыкі не толькі дакладна перадалі змест, але ў асноўным захавалі характэрныя асаблівасці формы арыгінала: паэтычны сінтаксіс — інверсію дыслакацыі, абрамленні, анафарыстычнасць, паўторы, прынцып актуалізацыі слоў. Лексічны ўзровень пера-

кладаў максімальна набліжаны да арыгінала. Нават у колькасных адносінах арыгінал і пераклады максімальна блізкія (табл. 1).

Розніца ў першым трохрадкоўі ў Я. Купалы і М. Брауна ствараецца за кошт дабаўлення ў перакладзе *меж лесов* і *болот*, а ў трэцім у Я. Купалы *напаказ* — прыслоўе, а ў М. Брауна *на показ* — назоўнік з прыназоўнікам (табл. 2).

Таблица 2

Агульная колькасць словаформ у творы	у тым ліку					
	назоўнікі	прыметнікі	дзеясловы	займеннікі	прыслоўі	службовыя словы
Я. Купала 74	16	12	10	9	6	21
М. Браун 77	19	11	10	7	5	55
Ян Гушча 73	17	12	11	11	4	18

Пераклад М. Брауна набліжаецца да арыгінала і ў рытмічным ма-
люнку, параўн. першыя радкі:

Арыгінал	Колькасць складоў	Пераклад М. Брауна	Колькасць складоў
У1000101001	10	У1000100001	10
У100001001	10	У1000100001	11
0010	4	0010	4
У10001000101	11	У10001000101	11
У01001000001	12	У0101000101	10
У0101	4	У0101	4

Вартасці перакладаў М. Брауна і Яна Гушчы не зніжаюць вартасцей перакладаў М. Горкага, М. Ісакоўскага, У. Раждзественскага, Т. Хрусьцялеўскага і іншых. Кожны з іх дае магчымасць адчуць настрой арыгінала выдатнага твора беларускай паэзіі, які ўвайшоў у скарбніцу сусветнай літаратуры.

¹ Z okolic Dźwiny. Księga zbiorowa. Na korzyść czytelnik polskij w Witebsku, 1912. Пераклад змешчаны і ў кн.: Wiersze białoruskie. Łódź, 1971.

² Пераклады змешчаны: М. Горкага — у кн.: Я. Купала. Избранное. М.—Л., 1950; Ус. Раждзественскага — у кн.: Альманах беларускай літаратуры. Л., 1929; М. Брауна — у кн.: Антология белорусской поэзии. Л., 1948; М. Ісакоўскага — у кн.: М. Ісаковский. Избранное. М., 1950; М. W. S., Я. Гушчы, Т. Хрусьцялеўскага — у кн.: Wiersze białoruskie. Zódz, 1971; К.-А. Яворскага — Życie słowiańskie, 1952, № 8; К. Сухадольскай — Głos Szczecina, 1952, № 49; Р. Квяткоўскага — Przyjaźń, 1957, № 28.

³ З польскіх перакладчыкаў толькі Ян Гушча увёў у пераклад беларусізм *лапці*.

В. М. ГАЛАЯ, В. Н. КІРЫСЬ

ГЕРМАНІЗМЫ У МОВЕ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ

Неспарыўная сувязь з народам, сынам якога быў і назаўсёды застаўся Янка Купала, веданне яго спраў і клопатаў, яго паэзіі і мовы карэнным чынам уплывалі на характар і накіраванасць творчасці мастака, на яе выяўленчыя сродкі, на выбар і апрацоўку ім слова. У мове твораў Я. Купалы¹, як наогул у слоўніковым складзе беларускай мовы, ужываецца значная колькасць іншамовнай лексікі, у тым ліку германізмаў, якія пранікалі ў беларускую мову ў розныя перыяды яе развіцця і ахоплівалі самыя разнастайныя сферы жыцця беларускага народа. Тут назвы пабудов і іх асобных частак (гэтым «будаўнічы выступ, карніз» < нвн. Gеsim; коміні < нвн. Kаmіn; лата < нвн. Latte; лёх, лёха «склеп, падзя-мелле» < свн. loch; мур «каменны або цагляны будынак; сцяна; будаўнічы матэрыял» < свн. mūr; стадола «хлеў для коней; халодная пабудова» < свн. stadel; трама «бэлька» < нвн. Tram; цэгла < свн. ziegel; шынок «карчма» < нвн. Schenke, Schank), назвы прадметаў да-машняга і гаспадарчага ўжытку (варстат < нвн. Werkstatt, гэбель < нвн. Hобel; загарак «гадзіннік» < свн. seger; эдаль < свн. sedel; куфар «сундук» < нар.-ням. Kuffer; ліхтар «ліхтар, падсвечнік» свн. < liuh-taere; лямпа < свн. Lampe; пляшка < нвн. Flasche; пудэлок «скрыначка» < нвн. Paudel), розных тавараў, матэрыялаў і іншых прадуктаў вы-творчасці (гонты < нвн. Ganter; груца «каша з цэлага абтоўчанага ячменю» < нвн. Grütze; пляйстары «соты» < нвн. Pleister; памяранец «апельсін» < нвн. Pomeranze; фартух < свн. vortuoch; цытрына «лі-мон» < нвн. Zitrone; ядваб «шоўк» < ст. вн. gotto-webbi), назвы людзей па іх занятках (гандляр < нвн. Händler; гарбар < нвн. Gärbler; гра-бар < свн. grabaere; майстар < нвн. Meister; фельчар < нвн. Feldscher; фурман < свн. vuorman; ахмістрыня «загадчыца дамашняга гаспадаркай у пана» < нвн. Hofmeisterin) і інш.